

**СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ МІЖГАЛУЗЕВИХ
ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН В АПК**

Необхідною інституціональною зміною в сучасних умовах є впровадження механізмів регулювання міжгалузевих відносин, що виступають центральною складовою системи економічних відносин в АПК. Вітчизняні вчені неодноразово вказували на повсюдне розбалансування міжгалузевих економічних відносин і наростання їх диспаритету внаслідок безсистемних трансформацій у вітчизняному агропромисловому комплексі [1, 2].

Сучасний стан міжгалузевого обміну в АПК охарактеризуємо через прояв його технологічної цілісності: залежність сільського господарства від суміжних галузей, при якій субординаційні зв'язки не є ефективними через порушення еквівалентних пропорцій міжгалузевого обміну.

Цінові пропорції зазнали кардинальних змін вже на початку 90-х років минулого століття, тобто з початком реформування економіки. В 1992 р. ціни виробників промислової продукції зросли більш ніж у 43 рази, в порівнянні з попереднім роком, тоді як ціна продукції сільськогосподарських підприємств збільшилась у 18,5 разів. Така тенденція зберігалась до кінця 90-х років. І хоча в наступні роки відбулись деякі позитивні зрушення, диспаритет цін залишився руйнівним фактором для системи економіки сільського господарства (рис. 1, 2).

Рис. 1. Зростання цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами та цін придбання ними промислової продукції, послуг [3]

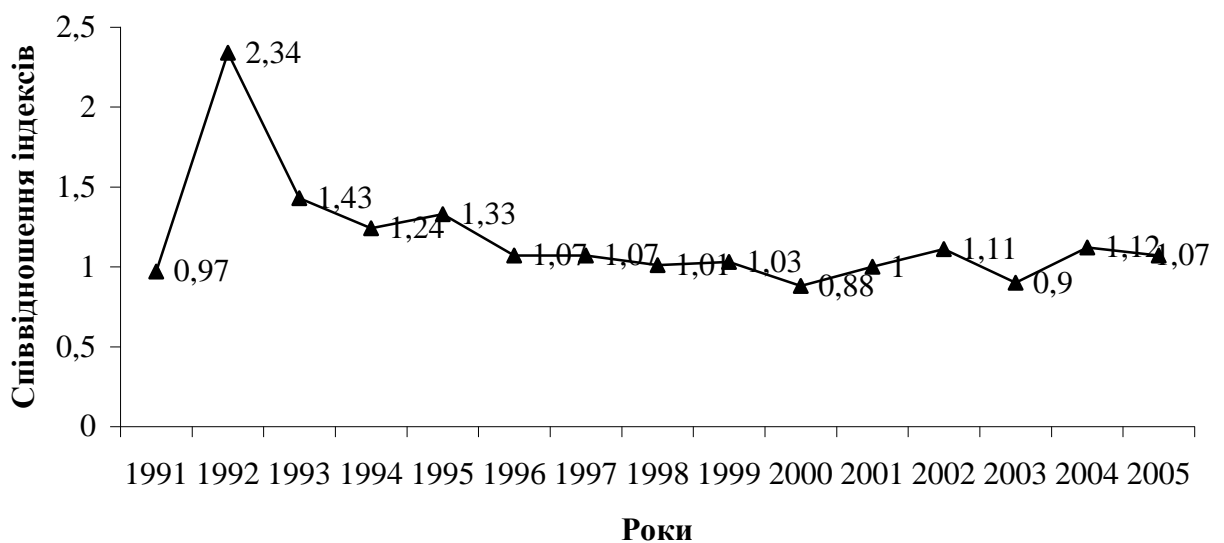

Рис. 2. Співвідношення індексів цін реалізації продукції сільськогосподарськими підприємствами та придбання ними промислової продукції, послуг

Як захисні заходи економіка породила неплатежі та продуктообмін. Розвиток бартерних відносин, як спосіб виживання підприємств, та пов'язане з ним скорочення надходжень грошових коштів на рахунки підприємств, негативно вплинули на виконання ними фінансових зобов'язань, в тому числі

по заробітній платі, платежах до позабюджетних фондів та в бюджет. Тобто, замість розширення ринкових відносин, підвищення ролі грошей, як мірила вартості товарів та засобу платежу, відбулось їх скорочення. За останні 15 років внаслідок диспаритету цін сільське господарство щорічно втрачало понад 600 млрд. грн. доходу [3].

В умовах постійного зростання цін на всі види матеріально-технічних ресурсів, сільгосптоваровиробники скоротили закупівлю, перш за все, тих засобів виробництва, ціни на які значно зросли. За останні п'ять років вартість основних засобів у сільському господарстві зменшилась майже наполовину, чисельність тракторів у сільськогосподарських підприємствах скоротилась на 88,4 тис. фіз. одиниць, зернозбиральних комбайнів – на 15,2, кукурудзозбиральних – 2,7, картоплезбиральних – 1,4, бурякозбиральних – на 3,7 тис. шт. (рис. 3).

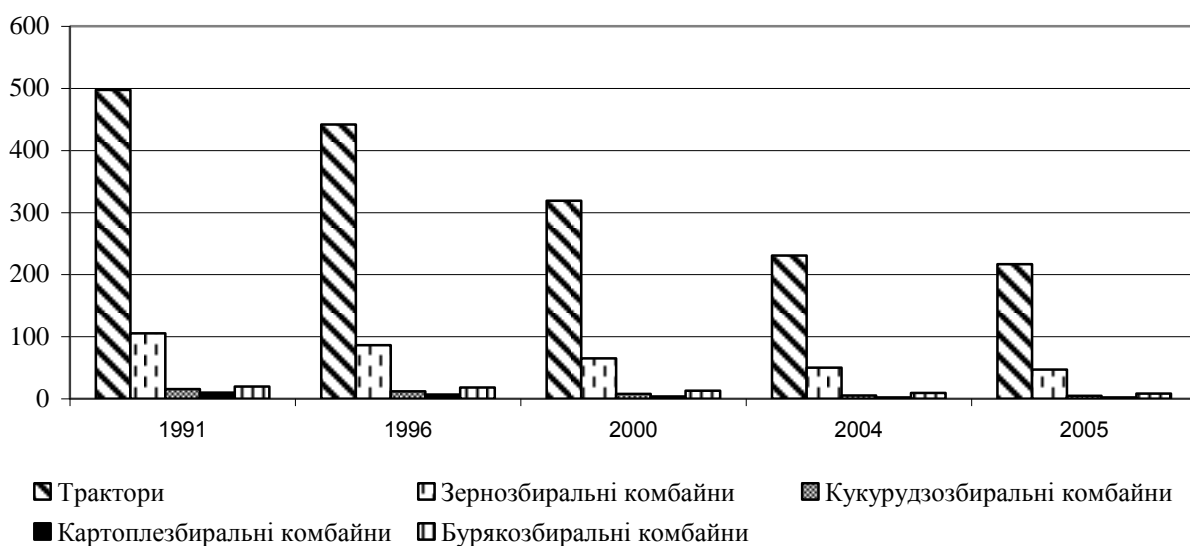

Рис. 3. Парк основних видів техніки в сільськогосподарських підприємствах

За розрахунками науковців Інституту аграрної економіки УААН потреба сільського господарства в основних засобах оцінюється в 400-540 млрд. грн., з них на оновлення машинно-тракторного парку аграрних підприємств на рівні технологічної потреби необхідно 150-200 млрд. грн. [4]. Все це є ознаками наростаючої виробничої неспроможності та факторами порушення технологічної цілісності агропромислового виробництва.

За теорією Д. Норта створена інституціями структура стимулів спонукає до розвитку симбіозного взаємозв'язку, так званого „замикання”, що породжує процес зворотного зв'язку, за допомогою якого люди усвідомлюють своє становище і реагують на зміни в сукупності можливостей.

Емпіричні показники нееквівалентності міжгалузевих відносин АПК демонструють сценарій інституціонального розвитку, коли діє одна його складова – замикання, механізми регулювання ж відсутні або неефективні. При цьому додаткові доходи підприємств суміжних із сільським господарством галузей створюють додаткові стимули займатись відповідним типом підприємницької діяльності (позитивний зворотний зв'язок). Сільськогосподарські підприємства, усвідомлюючи серйозність відповідних втрат, повинні вдаватись до заходів гармонізації міжгалузевих відносин (негативний зворотний зв'язок) [5].

В силу специфічних особливостей галузі сільське господарство не може підтримувати ціновий паритет. Адже сільськогосподарські товаровиробники, на відміну від промислових підприємств, не можуть зупинити процес вирощування культур і догляд за тваринами, тому змушені придбавати промислові засоби виробництва протягом усього виробничого періоду, як в урожайні, так і у неврожайні роки. Через обмеження природних та економічних умов в сільському господарстві практично неможливі кардинальні зміни на користь вигіднішого асортименту сільгосппродукції. Крім того, сільськогосподарські товаровиробники не мають важелів протидії промисловим монополістам, що формують стратегію ціноутворення на свою продукцію, керуючись егоїстичним економічним інтересом, а отже змушені погоджуватись із встановленими цінами.

Спостерігаємо парадоксальну ситуацію: постачальники ресурсів для аграрного сектора економіки (так само і покупці сільгоспсировини) залишаються монополізованими, тоді як суб'єкти аграрного бізнесу функціонують в наближених до вільної конкуренції умовах. Саме

монополізм, на думку С.А. Єрохіна, блокує та уповільнює еволюційний процес ринкових трансформвань [6, с.279]. Монополістичні тенденції в АПК не подолані, а подекуди навіть посилились. Коли в країнах з розвинутою ринковою економікою підтримується певне співвідношення монополії і конкуренції, перехідна українська економіка характеризується монополістичними тенденціями, що виходять за продиктовані сучасним ринком межі, особливо у сфері первинних виробничих ресурсів, що визначають рівень цін уздовж усього технологічного ланцюга.

Саме через глибокий диспаритет цін вітчизняні підприємства харчової та переробної промисловості конкурують на внутрішніх та зовнішніх ринках із субсидованою імпортованою продукцією. Не розвиваючи питання про взаємозв'язки виробників сільськогосподарської продукції та її переробників, зазначимо, ситуація, що склалась в аграрній сфері, дала поштовх до об'єднання капіталів сільськогосподарських підприємств та інших галузей, в тому числі і не агропромислових, фінансових установ. При цьому відбувається „інтенсивне нарощування капіталу галузі з метою підвищення його продуктивності шляхом капіталізації власних доходів сільськогосподарських товаровиробників, вливання капіталу з інших сфер народного господарства, залучення прямих іноземних інвестицій та завдяки руху капіталу всередині галузі від менш ефективних власників до ефективніших” [7]. Цей процес узагальнено названий капіталізацією сільського господарства.

Нагромадження основного капіталу називають опорою економічного, політичного, інтелектуального прогресу суспільства, адже завдяки йому здійснюється розширене відтворення матеріально-речових факторів і економічних відносин людей з приводу виробництва валового внутрішнього продукту, а також головним рушієм науково-технологічного прогресу, реалізації моделі інноваційного розвитку економіки.

„У процесі капіталізації за українським зразком – пишуть відомі вчені-аграрники В.Г. Андрійчук, М.В. Зубець, В.В. Юрчишин – у країні

відбувається, по суті, третій етап реструктуризації аграрних підприємств, який, на відміну від попередніх двох етапів, ініційованих та регламентованих „зверху”, виник „знизу”, спонтанно, без формального проголошення та відповідного юридичного супроводження” [8, с. 112]. Зауважимо, що, не дивлячись на спонтанність, цей процес був економічно виправданим та закономірним. Він відбувається за відпрацьованою іншими державами схемою. В російських публікаціях докладно аналізується цей процес з позицій економічної теорії, аграрної політики, господарської практики. Проте багато питань на сьогоднішній день залишаються невирішеними, а іноді – незрозумілими та суперечливими.

Вважаємо за потрібне застерегти від категоричних тверджень, як то „торгові, фінансово-банківські й промислові компанії поглинають сільськогосподарські підприємства з метою не лише диверсифікувати виробництво та дати новий поштовх новим капіталам, а й одержати додатковий прибуток за рахунок сільського господарства”[9], коли мова йде про закономірний процес інституціональних перетворень в аграрній сфері економіки. Доречним може бути таке твердження лише у контексті аналізу конкретних проявів цього процесу.

Осмислення цього явища з наукової точки зору лише починається. Попереду у вітчизняній аграрній економічній науці дослідження процесів, що супроводжують капіталізацію сільського господарства, та їх ланок, переваг та загроз. Саме ідентифікація цього процесу в межах організаційно-економічних відносин в сфері АПК є актуальним питанням, що дискутується у наукових джерелах.

Проте вже сьогодні зрозуміло, що мова йде про розвиток нових інтеграційних процесів в агропромисловому комплексі. Російські дослідники аграрно-промислової інтеграції О. Родіонова, Н. Борхунов, І. Ушачов, називають утворені таким чином структури російським аграрним феноменом, сучасними формами вертикально інтегрованих корпоративних структур, котрі „реанімують” сільськогосподарські підприємства [10, 11].

У вітчизняній науковій літературі не так багато публікацій, присвячених капіталізації сільського господарства. А в опублікованих статтях дискутується питання про віднесення капіталізації до процесів аграрно-промислової інтеграції. Даючи відповідь на це запитання М.Й Хорунжий виокремлює інтеграцію за участю переробних підприємств, що інвестують виробництво сільськогосподарської сировини, і називає цей процес шляхом створення аграрно-промислових формувань. Вливання вільних капіталів потужними фінансово-банківськими, торговими, промисловими структурами професор називає способом диверсифікації власного бізнесу за рахунок сільського господарства [9]. В.Г. Андрійчук вводить поняття: вертикальна інтеграція в агропродуктовому комплексі, конгломератна вертикальна інтеграція [12].

Характеризуючи принципові особливості аграрно-промислової інтеграції як цілеспрямованого процесу зближення інтересів, зміцнення виробничо-господарських зв'язків та відносин прямих та опосередкованих учасників агропромислового відтворювального процесу, визнаємо, що сформовані внаслідок капіталізації господарські структури не є типовими аграрно-промисловими підприємствами. Проте це не применшує їх ролі у розвитку інтеграційного середовища в аграрній сфері економіки, адже ця форма інтегрованих об'єднань стала активним учасником перетворень вітчизняного сільського господарства. Враховуючи обрану мету, цілі та завдання, вважаємо необхідним досліджувати процес створення та функціонування нових аграрно-промислових формувань, породжених капіталізацією сільського господарства у межах дослідження форм аграрно-промислової інтеграції. Тим більше, що дефініції цього явища до сьогодні не мають відповідного змістового наповнення, відсутня інформація щодо чисельності таких формувань, географії розміщення, частки виробленої ними продукції, ефективності господарювання, соціальних умов працюючих, та особливо, довгострокових інвестицій в сільське господарство. Результати такого дослідження сприятимуть глибшому розумінню міжрегіональних

відмінностей, коректуванню відношення до аграрно-промислових інтегрованих структур, стимулюванню тих чи інших напрямів інтеграції, тобто підвищенню ефективності агропродовольчої політики.

1. Саблук П.Т., Малік М.Й., Валентинов В.Л. Формування міжгалузевих відносин: проблеми теорії та методології. – К.: ІАЕ, 2002. – 294 с.

2. Шпичак О.М. Теоретичні основи необхідності дотримання еквівалентності обміну в АПК та шляхи його досягнення // Вісник аграрної науки. – 2002. - № 2. – С. 5-12.

3. Месель-Веселяк В.Я. Розвиток форм господарювання в аграрному секторі України (результати, проблеми) // Економіка АПК. – 2006. - № 12. – С. 34-41.

4. Білоусько Я.К., Питулько В.О., Товстопят В.Л. Державна підтримка техніко-технологічного забезпечення аграрного виробництва // Економіка АПК. - 2005. - № 5. – С. 31-32.

5. Валентинов В.Л. Регулювання міжгалузевих відносин як складова інституційного розвитку АПК // Економіка АПК. – 2004. - № 11. – С. 48-50.

6. Єрохін С.А. Структурна трансформація національної економіки. (теоретико-методологічний аспект) К., „Світ знань”, 2002, 528с.

7. Андрійчук В.Г. Капіталізація вітчизняного сільського господарства: суть, напрями, механізми і перші оцінки здійснення // Економіка АПК. – 2005. - № 7. – С. 69-74.

8. Андрійчук В., Зубець М., Юрчишин В. Сучасна аграрна політика: проблемні аспекти. – К.: Аграрна наука, 2005. - 140с.

9. Хорунжий М.Й. Капіталізація сільського господарства та сучасна державна аграрна політика України // Економіка АПК. – 2006. - № 7. – С.64-67.

10. Родионова О., Борхунов Н. Крупный агробизнес в АПК: современные формы и эффективность // АПК: экономика, управление. – 2006. - № 4. – С. 28-30.

11. Ушачев И. Агропродовольственный сектор: основные направления и проблемы // Экономист. – 2006. - № 5. – С. 86-93.

12. Андрійчук В.Г. Капіталізація сільського господарства: ідентифікація і мотиви здійснення // Економіка АПК. – 2006. - №1. – С. 40-54.